

F.F.Fəxrəddin
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
faridafakhraddin97@gmail.com

ŞAGİRD ŞƏXSİYYƏTİNİN FORMALAŞMASINDA MÜƏLLİMİN VƏ VALİDEYNİN ROLU

Xülasə

Məktəb təliminə psixoloji hazırlıq şəxsiyyətin formalaşmasında vacib rol oynayır. Şagirdlərin düzgün formalaşmasına imkan verən əsas şərtlərdən biri məktəbəqədər tərbiyə prosesində zehni və praktik işlərin qarşılıqlı əlaqəsini təmin edən fəaliyyət növlərinin təşkil edilməsidir. Məsələn, bu fəaliyyətlərin rəsm, gil işi, applikasiya, parça üzərində iş kimi növlərində və digər müxtəlif oyunlarda uşaq öz fəaliyyətini, oyunun gedişini, əldə etdiyi nəticəni təhlil etmək, özünə qiymət vermək bacarığını mənimsəyir. Görkəmli psixoloq S.L.Rubişteyn göstərir ki, "Uşaqları tərbiyə edə-edə və öyrədə-öyrədə öyrənmək lazımdır ki, onları öyrənə-öyrənə şəxsiyyət kimi formalaşdırmaq və öyrədək". Müəllim və tərbiyəçi hər hansı bir tərbiyəvi tədbiri həyata keçirməzdən əvvəl öyrənilən şagirdin fərdi xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmalı, tərbiyəvi tədbiri ona müvafiq şəkildə həyata keçirməlidir. Təlim tərbiyənin müvəffəqiyyətli həlli, şagird şəxsiyyətinin formalaşması, onların yeni sosial münasibətlər sisteminə daxil olması müəllimin peşə ustalığından, mənəvi mövqeyindən və fərdi psixoloji xüsusiyyətlərindən asılıdır. Şagird şəxsiyyətinin formalaşmasında müəllimin peşə səviyyəsi ilə eyni dərəcədə onun şəxsi keyfiyyətləri müstəsna rol oynayır.

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ И РОДИТЕЛЯ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ УЧАЩЕГОСЯ

Резюме

Психологическая подготовка к школьному обучению принимает ряд форм в формировании личности. Основой правильного формирования учащихся является организация осуществления связи умственной и практической работы в процессе дошкольного воспитания. Например, в таких видах деятельности, как рисование, работа с глиной, аппликация, работа с тканью, в различных играх он учится анализировать деятельность ребенка, ее ход, результат, давать специальную оценку. Известный психолог С.Л.Рубинштейн показывает что "он может воспитывать детей - и в учении - надо уметь учить, формировать и воспитывать их как обучающуюся - обучающуюся личность". Становление политической личности, результаты, получаемые от их нового экономического, профессионального педагог, социальные отношения, индивидуально-психологические особенности.

THE ROLE OF THE TEACHER AND THE PARENT IN THE FORMATION OF THE STUDENT'S PERSONALITY

Summary

Psychological preparation for school education takes a number of forms in the formation of personality. The basis for the correct formation of students is the organization of the implementation of the connection between mental and practical work in the process of preschool education. For example, in such types of activities as painting, clay work, appliqué, cloth work, in various games, he learns to analyze the child's activity, its progress, the result, and to give a special assessment. The famous psychologist S.L. Rubistein shows that "he can educate children - and in teaching - it is necessary to be able to teach, to form and educate them as a learning - learning personality". The formation of political personality, the results obtained from their new economic, professional mastery of the teacher, social relations, individual psychological characteristics.

Açar sözlər: təhsil, şagird, şəxsiyyət, müəllim, valideyn, ünsiyyət, mühit, irsiyyət, tərbiyə

Ключевые слова: воспитание, ученик, личность, учитель, родитель, общение, среда, наследственность, воспитание

Key words: education, student, personality, teacher, parent, communication, environment, heredity, upbringing

Şagird şəxsiyyətinin formalaşması müxtəlif dövrlərdə aktual olmuş və hal-hazırda aktual olaraq qalmaqdadır. Şəxsiyyət bir çox amillərin təsiri ilə və sosial fəaliyyətin nəticəsi olaraq formalaşır. Bu prosesdə bioloji və sosial amillərin də özünə məxsus xüsusi rolu vardır. Şəxsiyyətin formalaşmasında xüsusilə üç mühüm amil: irsiyyət, mühit və tərbiyə əsas rol oynayır. Bilirik ki, insan dünyaya bir fərd kimi gəlir və ictimai münasibətlər sistemində şəxsiyyət kimi formalaşır. Burada şəxsiyyətin formalaşmasında tərbiyə prosesi həlledici rol oynayır. Ona görə də uşağın bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında mənbələri, şəraiti bilmədən tərbiyənin psixoloji mexanizmini açmaq mümkün deyildir. Müasir psixologiyada belə bir cəhət əsas götürülür ki, şəxsiyyət öz fəallığını ətraf aləmlə qarşılıqlı təsir prosesində fəaliyyətdə özünü göstərir. Şəxsiyyətin formalaşmasının mənbəyini onun tələbatı təşkil edir. Şagird şəxsiyyətinin və onun formalaşmasına təsir edən amillərin öyrənilməsi tərbiyə prosesinin idarə edilməsinin mühüm şərtlərindən biridir.

Şəxsiyyətin formalaşması daxili və xarici amillərin təsiri altında baş verir. Ona görə də şəxsiyyətin formalaşması və bu prosesə təsir edən amillər diqqəti cəlb edən cəhətlərdəndir. Şəxsiyyətin formalaşmasında üç əsas amil xüsusi rol oynayır. Bunlara irsiyyət, mühit və tərbiyəni şamil etmək olar.

İrsiyyətin rolu: İnsan bioloji varlıq kimi doğulur, buna görə də irsiyyət qanunu ona öz təsirini göstərir. İrsiyyətin maddi daşıyıcıları genlərdir. İrsən

fiziki əlamətlər (qamət, sifət quruluşu, gözün və saçın rəngi və s.), habelə fizioloji əlamətlər (sinir sisteminin tipi, sinir hüceyrələrinin miqdarı və s.) nəsil-dən-nəslə keçir. Bəzi empirik faktlar əsasında qabiliyyətlərin irsən keçməsi haqqda müəyyən rəylər irəli sürülür. İnsan nə hazır qabiliyyətlə, nə də Con Lokkun iddia etdiyi kimi “ağ lövhə” kimi doğulur. O, müəyyən təbii imkanlarla dünyaya gəlir. Təbii imkanlara sinir sisteminin və beyin quruluşunun xüsusiyyətləri, analizatorlar sistemi (görmə, eşitmə, danışıq aparatı və s.) daxildir. İnsan genləri və onların mutasiyaları ilə kombinasiyaları həddən artıq çox olduğu üçün (insanın hər bir hüceyrəsindəki xromosomlarda təxminən 20 min gen olur) tam eyni irsi imkana malik olan iki adam tapmaq çətindir. İnsanın təbii imkanları dəyişməz deyildir. Onlar həyat şəraitinin, tərbiyə və mühitin təsiri ilə dəyişə bilər.

Mühitin rolu. İnsan müəyyən mühitdə doğulur və böyüyür. Buna görə də istər-istəməz həmin mühitin təsirinə məruz qalır. “Mühit” anlayışı məzmunca geniş olub, insana təsir göstərən xarici amillər sistemini - insanın həyat və fəaliyyəti üçün zəruri olan təbii və ictimai şəraiti əhatə edir. Mühit insana müsbət və ya mənfi təsir göstərə bilər. İnsanlar üçün yaradılan əlverişli mənzil-məişət şəraiti, mədəni-maarif, təhsil və sağlamlıq ocaqları, əmək və istirahət şəraiti, insan münasibətləri şəxsiyyətin inkişafına güclü təsir göstərən sosial mühit amillərinə daxildir. Şəxsiyyətin formalaşmasına sosial mühit daha çox təsir göstərir. Sosial mühit iki cürdür: mikro və makromühit. Mikromühit insanı bilavasitə əhatə edən mühitdir (ailə, məktəb, məhəllə, yoldaşlıq mühiti). Makromühit isə cəmiyyət həyatıdır, geniş sosial mühitdir. İnsanın inkişafına hər iki mühit güclü təsir göstərir. Kiçik yaşlarda mikromühitin təsiri böyükdür. Körpəlikdən heyvan sürüsünə düşən uşaqların həmin heyvanın xüsusiyyətlərini götürməsi faktları məlumdur. Mikromühit geniş sosial mühitin tərkib hissəsidir. Cəmiyyətdə gedən proseslər ailədə, məktəbdə, əmək kollektivlərində də özünü göstərir. Cəmiyyətin demokratik xarakteri, hüququn aliliyi, ədalət prinsipləri şəxsiyyətin inkişafı üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Qədim dövrlərdə valideynlərdən biri məşhur fizika alimi Pifaqordan soruşmuşdu: “Övladımı ağıllı, tərbiyəli böyütmək üçün mən nə etməliyəm?” Böyük alim demişdi: “Əgər övladınız ədalətli cəmiyyətdə yaşayarsa, heç nədən narahat olmayın. Əks halda verdiyiniz tərbiyənin də müsbət nəticəsi olmayacaq”.

Tərbiyənin rolu. Tərbiyə şəxsiyyətin formalaşdırılmasına yönəldilmiş xüsusi fəaliyyət sahəsidir. Görkəmli pedaqoq A.S.Makarenkonun dediyi kimi, tərbiyənin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, daha yaşlı nəsil bu prosesdə özünün təcrübəsini, özünün inamını kiçik nəslə verir. Şəxsiyyətin inkişafında tərbiyə böyük təsir gücünə malikdir. Mühit insana kortəbii, bəzən də mənfi təsir göstərdiyi halda, tərbiyə məqsədyönlü və planlı təsirdir. İnsanın mühitə münasibəti tərbiyə ilə bağlıdır, onunla tənzim olunur. Tərbiyə mühitin müsbət cəhətlərinə istinad edir, onun mənfi təsirlərini neytrallaşdırır bilər. O, insanda

mühitin zərərli təsirlərinə qarşı müqavimət gücü formalaşdırmağa qadirdir. Bunun nəticəsidir ki, heç də hamı mühitin mənfi təsirinə eyni dərəcədə məruz qalmır. Tərbiyə insanın təbii imkanlarının üzə çıxarılması və inkişafına kömək göstərir. O, uşaqların həyat və fəaliyyətini təşkil etməklə onların maraq və qabiliyyətlərinin inkişafına əlverişli şərait yaradır. Son dövrlərdə respublikamızda idmanın və bədii yaradıcılığın müxtəlif sahələrində gənc istedadların (o cümlədən qızlar arasında) yetişməsi yaradılmış əlverişli şəraitin və tərbiyənin nəticəsində mümkün olmuşdur. Çünki istedad qayğı və şərait tələb edir. Tərbiyə şəxsiyyəti “layihələşdirir”, onun ahəngdar inkişafını istiqamətləndirir. Müxtəlif fəaliyyət növlərində iştirak etməklə uşaq müxtəlif tərbiyə keyfiyyətləri, düzgün davranış adətləri qazanır, ictimai varlıq kimi, şəxsiyyət kimi formalaşır. Cəmiyyətin, müəllim və valideynlərin tələbləri tədricən insanın daxili tələblərinə və mövqeyinə çevrilərək, onun rəftar, davranış və fəaliyyətini tənzim edir. Beləliklə, təhsil özünü təhsillə, tərbiyə isə özünü tərbiyə ilə qovuşur.

Şəxsiyyətin inkişafında, mənəvi aləminin formalaşmasında, özünüdərk etmə prosesində tərbiyə böyük yer tutur. Şəxsiyyət hər şeydən əvvəl, ictimai (sosial) mahiyyətə malikdir. Bu, o deməkdir ki, insan cəmiyyətdən, kollektivdən kənara düşsə, təcrid olunsa, bir şəxsiyyət kimi formalaşma bilməz, onun insana aid bir sıra irsi əlamətləri inkişaf etməz, adam yalnız bioloji istiqamətdə formalaşar. Buradan aydın olur ki, insanın sosial keyfiyyətləri (zehni, əxlaqi, dünyagörüşü və s.) yalnız kollektivdə, cəmiyyət daxilində formalaşır və inkişaf edir. Feyerbax tezislərində yazırdı ki, şəxsiyyət öz mahiyyətinə görə mövcud olan ictimai münasibətlərin məcmusundan ibarətdir. İctimai münasibətlərdən kənarda şəxsiyyət yoxdur, olmamış və ola da bilməz. A.S.Makarenko şəxsiyyəti formalaşdırmaq üçün insanın şəxsi keyfiyyətlərini öyrənməyə və kollektiv tərbiyəyə xüsusi əhəmiyyət verirdi. O, şəxsiyyətin formalaşması mexanizmini dərinlən öyrənmiş və tədqiq etmişdir. Makarenkonun bir psixoloq kimi üstün cəhəti ondan ibarətdir ki, o, şəxsiyyətin formalaşmasında, psixoloji tədqiqində passiv seyirçilikdən tamamilə uzaqlaşmışdır. Tərbiyəçi tərbiyə olunanlara obyekt kimi yox, tərbiyə obyektini kimi yanaşmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Ağayev Ş.S., Əlizadə Ə.Ə., Mehdiyev Z.M., Həmzəyev M.Ə. “Yaş və pedaqoji psixologiya məsələləri”. Bakı, API-nin nəşri, 1974
2. Məhərrəmov M.C. Məktəblilərin xarakterini tərbiyə etmək haqqında. Bakı, Maarif, 1967.
3. Doğan Cüceloğlu, İrfan Erdoğan - Öğretmen Olmak, Final Kültür Sanat Yayınları, İstanbul-2013

4. Bayramov Ə.S. *Şəxsiyyətin təşəkkülünün aktual psixoloji problemləri. "Azər nəşr", Bakı, 1981. 39.*
5. Qədirov Ə.Ə. *Kiçik yaşlı məktəblilərdə mücərrədləşdirmənin inkişafı. Bakı, "Maarif" n. 1973.*
6. Əlizadə Ə.Ə. *Şagirdlərin yaradıcı fəaliyyətinin psixologiyası. "Maarif" nəşriyyatı, Bakı - 1968.*
7. <https://kayzen.az/blog/pedaqoq.html>
8. <https://aztehsil.com/psixoloq/.html>